

AQRAR BÖLMƏDƏ MƏHSUL İSTEHSALI VƏ SATIŞININ SPESİFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Məqalədə aqrar bölmədə məhsul istehsalı və satışının digər fəaliyyət sahələrindən fərqli olan spesifik xüsusiyyətləri qeyd edilir. Burada aqrar bölmənin sənaye istehsalının xammala, əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının mühüm hissəsini təmin etdiyi və respublikada istehsal edilən ümumi daxili məhsulun (ÜDM) strukturunda kənd təsərrüfatı istehsalının müvafiq payının olduğu vurğulanır. Mövcud vəziyyətdən çıxış yolları açıqlanmış və ölkədəki müxtəlif təsərrüfat formalarının inkişaf etdirilməsi məqsədilə onların fəaliyyətinə əlverişli şəraitin yaradılmasının vacibliyi qeyd edilir.

Mülkiyyət və təsərrüfat formalarından asılı olaraq aqrar münasibətlər müntəzəm olaraq yeniləşir və təkmilləşir. Digər sahələrdən fərqli olaraq Aqrar bölmə torpaq, təbii - iqlim şəraiti və istehsal fondlarına bağlı olan özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Eyni zamanda digər bir xüsusi cəhəti də qeyd etmək lazımdır ki, aqrar bölmədə məhsul istehsalı və satışı mexanizmi iqtisadiyyatın müxtəlif fəaliyyət sahələrindən əsaslı surətdə fərqlidir. Bu sahə sənaye istehsalının xammala, əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının mühüm hissəsini təmin edir. Belə ki, respublikada istehsal edilən ümumi daxili məhsulun (ÜDM) strukturunda kənd təsərrüfatı istehsalının xüsusi çəkisi 2010-2017-ci illərdə 5,1% - 5,6% intervalında dəyişmişdir. Elə bu baxımdan da, yuxarıda qeyd edilən cəhətlər bir daha aqrar bölmənin ölkə iqtisadiyyatında müvafiq xüsusi çəkiyə malik olduğunu ifadə edir.

Ölkənin aqrar sferasında yaradılan və fəaliyyət göstərən müxtəlif təsərrüfat formalarının inkişafı, ilk növbədə orada sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin təşkil edilməsindən asılıdır. Bu baxımdan, 15 dekabr 1992-ci ildə “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında Qanun” un qəbul edilməsi, Azərbaycan Respublikası prezidentinin 28 avqust 2002-ci ildə “Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu”, 10 sentyabr 2002-ci ildə “Sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər” haqqında və 6 dekabr 2016-cı ildə “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyatının perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” Fərmanları böyük əhəmiyyət kəsb edir [2,s.10-25].

Xarici təcrübəyə əsasən, milli iqtisadiyyatın inkişafında bələdçi rolunu oynayan Strateji Yol Xəritəsi postböhran mərhələsinə qədəm qoymuş və sabit makroiqtisadiyyata malik ölkələrdə tətbiq olunur. Son illərdə neft gəlirlərinin azalması və nəticədə milli valyutanın kəskin devalvasiyaya uğraması illərlə sabit vəziyyətdə saxlanılan makroiqtisadi tarazlığın pozulmasına gətirib çıxarmışdır. Hazırda dövlət inflyasiyanı nəzarətdə saxlamaq üçün sərt monetar siyasət həyata keçirir. Lakin qısamüddətli olsa da, təsiredici gücə malik monetar və fiskal siyasətin alətləri uzun müddətə nəzərdə tutulmuş davamlı iqtisadi inkişaf tempinin artmasına yararlı deyil. Yalnız qısamüddətli sabitlik vəziyyətində, ilk növbədə, staqflyasiya prosesini müəyyən dərəcədə ləngitmək olar. Bu da istehsalın restrukturizasiyasına yönəldilmiş strateji layihələrin həyata keçirilməsinə və keyfiyyət baxımından iqtisadi artıma nail olmasına müsbət şərait yaradır. Bu baxımdan Prezident İlham Əliyevin dekabrın 6-da imzaladığı Fərmanla təsdiqlənmiş “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ni uzunmüddətli, dayanıqlı iqtisadi artım şəraitinə doğru “ötürücü mexanizm” rolunu oynayan ən mühüm sənəd kimi xarakterizə etmək olar. Bu baxımdan hər bir dövlətin iqtisadi və sosial siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri aqrar sektorda ölkə əhalisinin məşğulluğunun təmin olunması, işsizliyin aradan qaldırılması və əhalinin aztəminatlı təbəqəsinin sosial müdafiəsinin düzgün təşkil edilməsi hesab edilir.

Uzun müddət planlı sosialist iqtisadiyyatı şəraitində yaşamış keçmiş Postsovet ölkələrinin iqtisadi strategiyasının əsasını mərkəzləşdirilmiş inzibati idarəetmə sistemi təşkil etmişdir. Adminstrativ – komanda sistemi ilə idarə olunan bu ölkələrdə yeganə hakim təsərrüfatçılıq forması dövlət mülkiyyətinə əsaslanmışdır. Bu idarəetmə sisteminin nəticəsində keçmiş sovetlər ölkəsində məhsuldar qüvvələrlə istehsal münasibətlərinin qarşılıqlı ziddiyyəti meydana çıxdı. Yaranmış böhrandan çıxmaq üçün iqtisadi sistemdə dövlət mülkiyyəti, mərkəzləşdirilmiş planlaşdırma, inzibati idarəetmə və s. elementlər saxlanılmaqla aparılan kiçik dəyişikliklər gözlənilən nəticəni vermədi, ölkə iqtisadiyyatı daha da kəskinləşdi və ittifaq dağılmağa məcbur oldu [1,s.98-123].

İttifaq dağıldıqdan sonra yaranan böhrandan çıxmaq məqsədilə bazar münasibətlərinin xüsusiyyətlərini və tələblərini iqtisadiyyatda reallaşdırmaq üçün alternativsiz bir proses yarandı. Belə bir şəraitdə fəaliyyət göstərən bütün növ təsərrüfat formaları arasında rəqabət genişlənir və təsərrüfatlardan hər biri çalışır ki,

mövcud şəraitə müvafiq olaraq sistemdə öz mövqeyini möhkəmlətsin, bazara daha çox məhsul çıxartsın, istehsal edilmiş məhsulun keyfiyyəti alıcıların tələbatına lazımi səviyyədə cavab versin və məhsulu optimal qiymətə satıb mümkün qədər maksimum gəlir əldə etsin. Bu vəziyyətdən çıxmaq üçün sahibkarlara iqtisadi cəhətdən dövlətin dəstəyi obyektiv və qanunauyğun bir zərurətə çevrilir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, hər hansı bir ölkədə yaradılan və fəaliyyət göstərən müxtəlif təsərrüfat formalarının inkişafı ilk növbədə sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin təşkil edilməsindən asılıdır. Bu məqsədlə dövlət başçısının Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun ləğv edilərək İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığın İnkişafı Fondu publik hüquqi şəxsin təsis edilməsi və “Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitlərinin istifadəsi Qaydaları”na uyğun olaraq göstərdiyi fəaliyyətdən irəli gələn hüquq və öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə istiqamətləndirilmiş 01.08.2018-ci il fərmanı, bundan əlavə, ölkəmizdə aqrar sektorun inkişaf etdirilməsinə istiqamətləndirilmiş kənd təsərrüfatının Strateji Yol Xəritəsində nəzərdə tutulmuş müddəaların pilləli formada ardıcıl həyata keçirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Kənd təsərrüfatının Strateji yol xəritəsinin başlıca prinsipi ölkənin aqrar sektorunun mövcud istehsal imkanlarına və daxili ərzaq bazarının tələbatına uyğun olaraq, strateji planın hazırlanmasıdır [3,s.4-16]. Bunun reallaşması üçün sabit istehsal dinamikasının yüksəlməsi nəticəsində əhalinin ərzaqla təminatında daxili imkanlardan maksimum faydalanmaq prioritet hesab olunur. İlk növbədə, xarici ölkələrdən ərzaq asılılığının mümkün qədər azaldılması nəzərdə tutulur. Buna nail olmaq üçün daxili istehsalçının rəqabət qabiliyyətinin artırılması, gəlir bazasının genişləndirilməsi yolu ilə istehsalın stimullaşdırılması istiqamətində konkret tədbirlər (diferensial subsidiyalama, məhsuldarlığın və gəlirlərin sığortalanması, transaksion xərclərin azaldılması və sair) planlaşdırılır.

Bu prinsiplərin reallaşması naminə aqrar siyasətin üç əsas istiqamətdə həyata keçirilməsi məqsəduyğun hesab edilir. Belə ki, daxili bazarlarda tələb və təklif parametrlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsi baxımından kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymət tənzimlənməsi mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması ilə yanaşı daxili bazara rəqabətqabiliyyətli yerli məhsullar çıxararaq istehlakçıların tələbatının ödənilməsi əsas şərtlərdəndir. Burada daxili bazarın xüsusiyyətlərini təhlil edərək çeşidlilik, substitutluq və digər elementlər nəzərə alınır. Bunun üçün ərzaq təhlükəsizliyi və idxal əvəzedici mexanizmlərin ayrı-ayrılıqda yox, kompleks şəkildə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Əvvəla, ərzaq təhlükəsizliyi səviyyəsinin artırılmasına əsaslanan tədbirlərin davamlılığı ilə bərabər, daxili bazarda idxal məhsullarına qarşı iqtisadi üsullar vasitəsilə rəqabət aparmaqla, istehlakçının alıcılıq qabiliyyətinə uyğun keyfiyyətli məhsulların təklifi artırılmalıdır.

Kənd təsərrüfatının Strateji yol xəritəsinin növbəti prinsipi müasir texnologiyalardan yetərincə yararlanmaq, onları istehsal prosesində fəal şəkildə tətbiq etməkdir. Bu zaman əsas diqqət məhsuldarlığın artırılmasına, il ərzində azı iki dəfə məhsul götürülməsinə, ərzaq məhsullarının istehsalında daha dərin emal prosesinin qurulmasına yönəldilməlidir. Yerli istehsalın stimullaşdırılması sahəsində ixrac potensialının artması planlaşdırılır. Bu da daxili bazarın tələbatının daha dolğun ödənilməsinə, kənd təsərrüfatı istehsalının canlandırılmasına, nəticə etibarilə istehsal və istehlak maraqları əsasında bütöv texnoloji və istehsal tsiklə malik iri təsərrüfatların meydana gəlməsinə zəmin yaratmış olur.

Burada ən önəmli məsələlərdən biri də elmi-texniki nailiyyətlərin öyrənilməsi və istehsal prosesində istifadəsi, müvafiq üsulların iqtisadi səmərəlilik baxımından seçilməsi və tətbiqi fikrimizcə məhsul istehsalında texnologiyanın intensivlik faktorunun gücləndirilməsini, o cümlədən aqrar sferada ixtisaslaşmanın dərinləşməsi, istehsalın təmərküzləşməsi, məhsul emalında forma və metodların təkmilləşdirilməsi, əməyin təşkili və digər metodlarda istifadə olunması kimi məsələlərin həllini həyata keçirmiş olacaqdır.

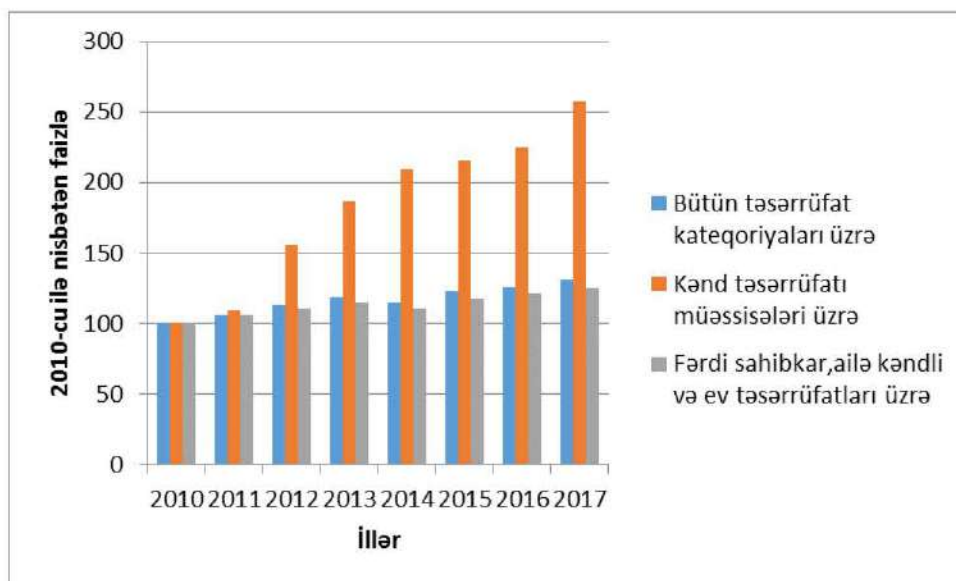
Kənd təsərrüfatının Strateji Yol Xəritəsinin əsas məqsədlərindən biri də dünya ərzaq və kənd təsərrüfatı bazarına ekoloji cəhətdən təmiz məhsul ixracını maksimum səviyyədə artırmaqla ərzaq məhsullarının dərin emal prosesində robotlaşdırma texnologiyalarının tətbiqini, yüksək məhsuldar cins heyvanların, bitki sortlarının və biotexnologiyaların istifadəsini təmin etməkdən ibarətdir. Eyni zamanda bu sferada güclü elm və təhsil komplekslərinin yaradılması, kənd təsərrüfatı məhsullarının və ərzaq tullantılarının dərin və kompleks emal texnologiyalarının tətbiqi istiqamətdə dövlət tərəfindən böyük dəstək göstərilməsi ən önəmli məsələlərdən biri hesab edilir.

Fikrimizcə kənd təsərrüfatının Strateji Yol Xəritəsində müəyyənləşdirilən hədəflərə nail olunması nəticəsində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektorunda 2020-ci ildə proqnozlaşdırılan ümumi daxili məhsulun həcmində kəskin dərəcədə artma ehtimalı yaranır və bütün bu qeyd edilənlər aqrar sferada problem məsələlərin kompleks şəkildə həll edilməsinə zəmin yaratmış olur.

Ölkənin kənd təsərrüfatı sahəsinin inkişafı ilə bağlı 2020-ci ilədək strateji baxış, 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxış və 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün proqnozlaşdırılan baxışların həyata

keçirilməsi kənd təsərrüfatı sahəsində həm orta, həm də uzunmüddətli dövr üzrə strateji inkişaf hədəflərinə çatmaq üçün dövlətin ardıcıl mərhələlərlə icra ediləcək aydın yol xəritəsinə malik olmasını ifadə edir. Bu sektor üzrə uzunmüddətli perspektivə nail olmaq məqsədilə ölkə üzrə turizm sektorunda doqquz əsas strateji hədəf müəyyənləşdirilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, qlobal miqyasda kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarına olan tələbatın artım tempi azalma meylinə malikdir. Hesablamalar göstərir ki, ötən 40 il ərzində kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları tələbatının ortaillik artım tempi 2,2 faiz olmuşdur, növbəti 40 il ərzində bu göstəricinin 1,1 faizə enəcəyi proqnozlaşdırılır. O cümlədən inkişaf etməkdə olan ölkələr üzrə bu göstəricilərin, müvafiq olaraq, 3,6 faiz və 1,3 faiz səviyyəsində olacağı da proqnozlaşdırılır. 2050-ci ildə bütün dünya üzrə ərzaq istehsalının artırılması zərurəti yaranmış olacaq və hətta inkişaf etməkdə olan ölkələrdə müvafiq istehsal həcmnin 2 dəfə artırılması zərurəti yaranacaqdır [4-6].

Aqrar sektorda 2010-2017-ci illərdə bütün təsərrüfat kateqoriyaları, o cümlədən kənd təsərrüfatı müəssisələri və fərdi sahibkarlar, ailə kəndli və ev təsərrüfatları üzrə məhsul istehsalı indeksinin dinamikasının (şəkil 1) təhlili göstərir ki, digər təsərrüfat kateqoriyalarına nisbətən müqayisəli artım ən çox kənd təsərrüfatı müəssisələrində olmuş və bu artım müvafiq olaraq 2,58 dəfə təşkil etmişdir. Bütün təsərrüfat kateqoriyalarında bu göstərici-1,3 dəfə, fərdi sahibkarlar, ailə kəndli və ev təsərrüfatlarında-1,25 dəfə təşkil etmişdir. Müqayisə edilən dövr ərzində yalnız 2014-cü ildə bütün təsərrüfat kateqoriyalarında və fərdi sahibkarlar, ailə kəndli və ev təsərrüfatlarında nisbətən azalma müşahidə edilmişdir ki, bu da həmin dövrdə hava-iqlim şəraitinin qeyri münasibliyi ilə xarakterizə edilə bilər.

Şəkil1. Kənd təsərrüfatında məhsul istehsalı indeksinin dinamikası

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və satışı prosesinin düzgün təşkil edilməsi də vacib məsələlərdən biri hesab edilir. Bu baxımdan aparılmış təhlilin nəticələri mövcud vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində aşağıdakı tədbirlərin yerinə yetirilməsinin vacibliyini ön plana çəkir:

1. Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi, o cümlədən ərzaq təhlükəsizliyinin mühüm tərkib elementlərindən biri olan qida təhlükəsizliyinə nəzarət sistemi də inkişaf etdirilməlidir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, hazırda Azərbaycanda kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının keyfiyyətinə və təhlükəsizliyinə nəzarət səkkiz dövlət orqanı tərəfindən həyata keçirilir.
2. Ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları sahəsində istehsal potensialının daha da artırılması, o cümlədən məhsuldarlıq göstəricilərinin yüksəldilməsi məqsədi ilə dünya təcrübəsində tətbiq edilən müxtəlif vasitələrlə təsərrüfatların konsolidasiyasının həyata keçirilməsi və kənd təsərrüfatı sahəsində kooperasiyanın müxtəlif formalarda inkişafının təmin edilməsi vacib şərtlərdəndir.
3. Son illər ərzində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrinə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun və digər kredit təşkilatlarının xətti ilə ayrılan güzəştli və digər növ kreditlərin həcmi artırılmasını təmin etmək.

4. Azərbaycanın 8,64 milyon hektar təşkil edən ümumi ərazisinin 55 faizi və ya 4,74 milyon hektarı kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlardır və ölkəmiz torpaq ehtiyatları məhdud olan ölkələr sırasına aiddir. Azərbaycanda torpaq-iqlim şəraiti suvarılan torpaq sahəsini 3,0-3,5 milyon hektara qədər artırmağa imkan versə də, su ehtiyatlarının çatışmazlığı səbəbindən bunu həyata keçirmək mümkün olmur. Bu məqsədlə meliorasiya-irrigasiya sisteminin yenidən qurulması və təkmilləşdirilməsinin həyata keçirilməsi üçün əkin sahələrinin və əhalinin içməli suya olan tələbatının ödənilməsi üçün subartezian quyularının sayının artırılmasına ehtiyac vardır. Bundan əlavə “Samur-Abşeron suvarma sisteminin yenidən qurulması” layihəsi çərçivəsində su anbarları və suvarmada istifadə edilə biləcək magistral kanalların tikilərək istifadəyə verilməsi xüsusilə əhəmiyyətlidir.
5. Dövlətin dəstəyi və həyata keçirilən sistemli tədbirlər hesabına kənd təsərrüfatı istehsalçılarının müvafiq texnika və avadanlıqlarla təminatının yaxşılaşdırılmasına baxmayaraq “Aqrolizing” ASC tərəfindən taxılıya kəmbayn, traktor və digər kənd təsərrüfatı texnikası alınaraq bir hissəsi hüquqi və fiziki şəxslərə lizinq yolu ilə satılmalı, bir hissəsi isə regionlarda fəaliyyət göstərən kənd təsərrüfatı idarələrinin tabeliyinə verilməklə sahibkarların sifarişlərini yerinə yetirmək üçün istifadə edilməlidir.
6. Sahibkarlığın inkişaf etdirilməsinə dəstək məqsədi ilə onların mineral gübrələrlə, yüksək məhsuldarlığa malik olan toxum sortları və heyvanlarla, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının risklərdən qorunması, heyvan və bitki xəstəliklərinin qarşısının alınması və aradan qaldırılması məqsədilə dövlət dəstəyi hesabına həyata keçirilən baytarlıq və fitosanitar xidmətləri sisteminin inkişafı, yem məhsulu istehsalında ixtisaslaşmış sənaye müəssisələrinin yaradılması, qısamüddətli və vaxtaşırı təşkil olunmuş kurslarda kənd təsərrüfatı istehsalçıların peşə, bilik və bacarıqlarının artırılması, ətraf mühitin qorunması ilə yanaşı, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının stimullaşdırılması ən önəmli məsələlərdən biridir.

Bütün bunlar ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının müasir mərhələsində həm bütövlükdə iqtisadiyyatın, həm də kənd yerlərinin inkişafının qabaqcıl dünya təcrübəsi əsasında təkmilləşdirilməsinin mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini ifadə edir. Bundan əlavə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və satışının spesifik xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması yolu ilə istehsal və emal müəssisələrinin birgə inkişafını təmin edən kompleks tədbirlər sisteminin işlənilməsi və həyata keçirilməsinə, eyni zamanda yaranmış çətinliklərin dövlət dəstəyi ilə aradan qaldırılmasına yönəldilmiş məqsədyönlü tədbirləri əhatə edən dövlət proqramlarında bu sferanın inkişafına təminat verə biləcək yeni bəndlərin nəzərə alınması məqsədəuyğun hesab edilir.

Açar sözlər: aqrar bölmə, kənd təsərrüfatında məhsul istehsalı, satışı, spesifik xüsusiyyətlər

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Abbasov A.F. Sosial bazar iqtisadiyyatı. Bakı: Elm, 1998, 320 s.
2. İsmayılov V.İ. Aqrar bölmədə məhsul istehsalı və satışının iqtisadi-riyazi modeləşdirilməsi. Bakı, 2005, 335s.
3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi” haqqında 06.12.2016-cı il tarixli fərmanı
4. www.agro.gov.az/609-strateji-yol-xrtlrnn-knd-tsrrufati-nazrly-
5. www.e-qanun.az/alpdata/framework/data/35/f_35222.htm
6. iqtisadiislahat.org/.../SYX-kend%20teserrufati_az_.pdf

Вилаят Исмаилов

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВОДСТВА И ПРОДАЖИ ПРОДУКЦИИ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ

Резюме

В статье отмечаются основные особенности различия с другими отраслями производства и продажи продукции в аграрном секторе. В то же время, предлагаются основные пути решения

отмеченных пунктов в Стратегической Дорожной Карте в сфере производства и продажи сельскохозяйственных продуктов.

Также отмечается, что повышение производства и реализация сельскохозяйственных продуктов в социально-экономическом развитии страны играет особую роль в обеспечении населения продовольственными продуктами.

Ключевые слова: аграрный сектор, производство и продажа продукции в сельском хозяйстве, специфические свойства

Vilayat İsmayilov

THE SPECIFIC FEATURES OF PRODUCTION AND SALES OF AGRICULTURAL PRODUCTS IN AGRARIAN SECTION

SUMMARY

In the article notes that main features of the production and sales of products in the agrarian section is different from the other areas. At the same time the ways of solving of problems about the production and sales of agricultural products from the decision of the Strategic Roadmap provisions have been resolved in the research work.

The research is highlighted in the study that the raising of the production and sales of the agricultural products in the socio-economic development of our country play an important role in ensuring the food safety of population.

Key words: agrarian section, the production and sales of products in agrarian, the specific features